

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 4(4), p. 231–242

NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPO ĮGYVENDINI- MO PROBLEMOS ATLEIDŽIANT ASMENĮ NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS

Iveta Vitkutė Zvezdinienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584
Elektroninis paštas ivetavitkute@yahoo.com

Pateikta 2009 m. rugsėjo 17 d., parengta spausdinti 2009 m. gruodžio 19 d.

***Anotacija.** Straipsnyje nagrinėjamos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto procesinio įgyvendinimo problemos. Taikant sisteminių, lyginimo ir analitinių metodus analizuojami disputo dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir procesinio teisinio šio instituto įgyvendinimo esant tam tikroms baudžiamojo proceso stadijoms (ikiteisminiam tyrimui) argumentai. Atsižvelgiant į problemos aktualumą straipsnyje analizuojamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto įgyvendinimas esant ikiteisminio tyrimo stadijai. Svarstoma, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnio 1 dalies 3–8 punktuose įtvirtintas prokuroro diskrecinis (neprivalomas) ikiteisminio tyrimo nutraukimas nepažeidžia visuotinai pripažinto nekaltumo prezumpcijos principo. Keliant tokius klausimus nagrinėjamos baudžiamosios atsakomybės sampratos bei vyraujančios nuomonės dėl jos turinio suvokimo. Lingvistiniu semantiniu požiūriu analizuojamos procesinės normos, reglamentuojančios ikiteisminį tyrimo nutraukimą esant nereabilituojantiems pagrindams. Turinio analizė leidžia daryti išvadą, kad galiojantys baudžiamieji teisiniai ir baudžiamieji procesiniai įstatymai sureguliuoti taip, jog atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės esant ikiteisminio tyrimo stadijai, fiksuojant procesiniuose dokumentuose pagrindus ir motyvus ignoruojamas nekaltumo prezumpcijos principas. Daroma išvada, jog šiuo metu*

galiojančios diskrecinio ikiteisminio tyrimo nutraukimo nuostatos savo turiniu nėra pakankamos, kad būtų galima tinkamai įgyvendinti nekaltumo prezumpcijos principą.

Reikšminiai žodžiai: atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, baudžiamoji atsakomybė, nekaltumo prezumpcijos principas.

Įvadas

Iš pažiūros atrodo, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės teisės normos konstrukcija ir su ja susijusios procesinės normos, reglamentuojančios baudžiamojo persekiojimo nutraukimą esant nereabilituojantiems pagrindams, neturi jokių teisinių kliuvinių. Tačiau šis klausimas daug sudėtingesnis. Cituojant jau prieš kelis dešimtmečius pareikštas mokslininkų nuomones pabrėžiama, kad iki šiolei nėra pakankamai aiškiai suformuluota atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės procesinė forma, susijusi su nekaltumo prezumpcijos principu¹. Nagrinėjamos problemos esmė, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės materialiosios teisės normos konstrukcija sukurta ignoruojant baudžiamąją – procesinę teisę. Šiuolaikinėje tarptautinėje arenoje nevyksta diskusija dėl galimo nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ikiteisminio tyrimo stadijoje todėl, kad Vakarų šalių doktrina nenumato atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaip materialiosios teisės atskiro instituto. Ginčas dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės procesinių formų ir nekaltumo prezumpcijos santykio, kilęs sovietiniais metais, dabartinėje Lietuvos teisėje gvildenamas labai mažai. Doktrinoje pateikiamos įvairios nekaltumo prezumpcijos principo koncepcijos, tačiau šio principo santykis su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutu mokslininkų nagrinėjamas retai. Lietuvoje mokslinius tyrimus, susijusius su šiais klausimais, yra atlikę vos keletas teisininkų².

Nekaltumo prezumpcijos principas, kaip pamatinis ir visuotinai pripažįstamas baudžiamosios teisės principas, įtvirtintas ir tarptautiniuose teisės aktuose – 1789 m. rugpjūčio 28 d. Prancūzijos žmogaus teisių deklaracijoje, 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 11 straipsnyje, 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje, 1966 m. Jungtinių Tautų Organizacijos tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktą 14 straipsnyje, 2000 m. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnyje ir nacionaliniuose teisės aktuose – Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 2 straipsnyje, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 6 dalyje. Šio visuotinai pripažįstamo teisės principo pagrindinis postulatąs

- 1 Головкин, Л. В. *Альтернативы уголовному преследованию в современном праве*. Санкт-Петербург: Юридический центр пресс, 2002 [Golovko, L.V. *Alternatives to Prosecution in Modern Law*. St. Petersburg: The Legal Center Press, 2002], c. 307–308.
- 2 Mokslinius tyrimus Lietuvoje šiuo klausimu yra atlikę teisės mokslo tyrinėtojai: V. Piesliakas, R. Ažubalytė, A. Baranskaitė, R. Drakšas.

reikalauja asmenį laikyti nekaltu, jei neįrodoma priešingai. Toks reikalavimas suponuoja būtinų procesinių taisyklių laikymąsi bei nustato tam tikras proceso dalyvių teises ir pareigas. Nors šis principas žinomas jau keletą šimtmečių, tačiau dar ir šiuo metu aiškaus sutarimo šiuo klausimu nėra. Pavyzdžiui, kai kurie mokslininkai nekaltumo prezumpciją laiko fikcija, neturinčia praktinės reikšmės. Kaip teigia L. Favoreu, reikia turėti idilišką požiūrį į baudžiamąją justiciją manant, kad nekaltumo prezumpcijos principas taikomas efektyviai³.

Šiame straipsnyje neakcentuojamas nekaltumo prezumpcijos turinys, o atsižvelgiant į problemos aktualumą analizuojama, kaip, esant ikiteisminio tyrimo stadijai, įgyvendinamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, svarstant, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – LR BPK) 212 straipsnyje įtvirtintas prokuroro diskrecinis (neprivalomas) ikiteisminio tyrimo nutraukimas nepažeidžia visuotinai pripažinto nekaltumo prezumpcijos principo. Tyrimo objektas – baudžiamieji teisiniai santykiai, atsirandantys taikant baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso normas, ir šių normų suderinamumo klausimai įgyvendinant žmogaus pagrindines teises ir laisves. Tyrimo tikslas – ištirti asmens, padariusio nusikalstamą veiką, teisinio statuso apibrėžtumą, atsižvelgiant į žmogaus teises ir laisves. Šis tikslas tiriamas ir vertinamas analizuojant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) VI skyriuje numatytus diskrecinius atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus, susijusius su nekaltumo prezumpcija, taip pat nagrinėjant problemas, susijusias su baudžiamosios atsakomybės samprata bei jos turinio suvokimu, ir asmens kalte kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindu.

Atliekant tiriamąjį darbą buvo taikyti šie socialinių mokslų tyrimo metodai: sisteminės analizės, lyginimo ir kiti.

1. Baudžiamosios atsakomybės sampratos identifikavimas. Baudžiamųjų teisinių ir baudžiamųjų procesinių santykių bei jų ryšio su baudžiamąja atsakomybe problema

Baudžiamosios teisės atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto koncepcija, sukurta ir išplėta sovietinėje baudžiamojoje teisėje, tapo 2000 m. galiojančio Baudžiamojo kodekso (BK) sudėtine dalimi. Įstatymų leidėjo suformuluota LR BK nuostata, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas gali būti keliamas tik po to, kai nustatomas veikos, atitinkančios baudžiamajame įstatyme numatytą nusikaltimo arba baudžiamojo nusižengimo sudėtį, padarymo faktas. Turima omenyje, kad „padaryta veika laikoma priešinga baudžiamajai teisei, o kaltininkas laikomas padariusiu baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką“⁴. Tuo baudžiamojoje teisėje grindžiama esminė nuostata (principas), kad tik teismas gali pripažinti asmenį kaltu padarius nusikaltimą ir

3 Favoreu, L. *La Cour de Cassation, le Conseil constitutionnel et l'article 66 de la Constitution*. Paris: AJDA, 1986, p. 169.

4 *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius, 2004, p. 232.

paskirti jam bausmę. Tuo tarpu LR BPK įtvirtintas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo mechanizmas verčia kitaip traktuoti teismo veiklą. Remiantis LR BPK 212 straipsnio 2–8 punktais teisė nutraukti ikiteisminį tyrimą ir atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės suteikta prokurorui, kurio sprendimą patvirtina ikiteisminio tyrimo teisėjas. Tokia nuostata reikštų, kad „nusikalstamos veikos padarymo faktas konstatuojamas ne tik įsiteisėjusiame nuosprendyje, bet ir ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtintame prokuroro nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą, kartu atleidžiant asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, nuo baudžiamosios atsakomybės“.⁵ Ši procesinė norma ir yra nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimo problemos esmė. Kita vertus, egzistuoja ir požiūrių įvairovė dėl baudžiamosios atsakomybės turinio. Nepaminėti kai kurių samprotavimų dėl požiūrio į baudžiamąją atsakomybę, kaip į teisinių santykių visumą, negalime, nes neišanalizavus baudžiamosios atsakomybės turinio elementų bus sunku tiksliai apibrėžti baudžiamųjų teisinių ir baudžiamųjų procesinių santykių ryšį su nekaltumo prezumpcijos principu.

Nagrinėdami atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą neišvengiamai susiduriame su terminiu „baudžiamoji atsakomybė“. Baudžiamoji atsakomybė laikoma pagrindiniu nusikalstamos veikos teisiniu padariniu, per kurią pasireiškia baudžiamosios teisės esmė, visuomenės teisingumo samprata⁶. Taigi remiantis nagrinėjama tema svarbu atsakyti, kas gi baudžiamosios teisės požiūriu yra baudžiamoji atsakomybė, nes nuo to priklauso atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo proceso teisinio reguliavimo įvertinimas. Nuomonių įvairovė dėl baudžiamosios teisės doktrinoje priimtos teorinės baudžiamosios atsakomybės sampratos ir susiklosčiusios teismų praktikos iš esmės neleidžia vienodai atsakyti į klausimus dėl šių minėtų teisės objektų: baudžiamosios atsakomybės sąvokos; baudžiamosios atsakomybės pradžios; baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo; baudžiamosios atsakomybės ir baudžiamosios atsakomybės turinio santykio. Štai keletas *ekspoze*⁷ minimu klausimu. Baudžiamoji atsakomybė – tai teisinis santykis, susidedantis iš dviejų dalių – kaltininko pareigos atsakyti ir šios pareigos įgyvendinimo⁸. Pirmoji dalis apima teisinį santykį, paremtą pareiga atsakyti už padarytą nusikalstamą veiką, t. y. patirti pasmerkimą, bausmės paskyrimą, bausmę realiai atlikti ir turėti teistumą. Antroji dalis apima atsakomybės taikymą, t. y. pasmerkimą teismo nuosprendyje, bausmės paskyrimą, bausmės vykdymą. Taigi baudžiamosios atsakomybės pradžia laikomas nusikalstamos veikos padarymas, kai atsiranda baudžiamajame įstatyme numatyta pareiga atsakyti už padarytą nusikalstamą veiką. Baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimas siejamas su asmens pripažinimo kaltu įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Baudžiamosios atsakomybės pabaiga siejama su bausmės atlikimu ir teistumu (jei asmuo patiria šiuos dalykus). Šio požiūrio šalininkų nuomone, baudžiamoji atsakomybė ir baudžiamosios atsakomybės turinys skiriasi, kadangi baudžiamoji atsakomybė apima abi santykio dalis – pareigą atsakyti už padarytą veiką

5 Ažubalytė, R. Diskrecinio baudžiamojo persekiojimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės santykis. *Jurisprudencija*. 2006, 1(79): 18.

6 Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008, p. 175.

7 Dokumento, kūrinio turinio trumpas išdėstymas, santrauka (pranc. *exposé*).

8 Piesliakas, V., *op cit*, p. 175–181; Golovko, L.V., p. 69.

ir šios pareigos įgyvendinimą, o baudžiamosios atsakomybės turinys sudaro tik antrąjį baudžiamosios atsakomybės segmentą.

Kitų autorių nuomone, baudžiamoji atsakomybė – tai valstybės reakcija teisinėmis baudžiamosiomis, baudžiamosiomis procesinėmis prievartos (represinėmis) priemonėmis į nusikalstamą veiką, ribojančiomis šią veiką padariusio asmens teises ir laisves.⁹ Baudžiamoji atsakomybė – tai nusikalstamos veikos ir ją padariusio, nors dar ir nenustatyto, asmens pasmerkimas valstybės vardu. Šios sampratos turinį sudaro visos teisinės priemonės ir nusikalstamos veikos teisinės pasekmės, atsirandančios dėl nusikaltimo padarymo, taip pat neigiami padariniai nusikaltusiam asmeniui, atsiradę tiriant neteisėtą veiką, skelbiant apkaltinamąjį nuosprendį ir po tokio nuosprendžio paskelbimo.¹⁰ Nors šių požiūrių pradinės pozicijos ir yra baudžiamieji teisiniai santykiai, išskylantys padarius nusikalstamą veiką, tačiau jie baudžiamosios teisės prasme niekaip išoriškai nepasireiškia. Ši mintis grindžiama paprastesne baudžiamosios atsakomybės samprata. Baudžiamoji atsakomybė – tai asmens pareigos atsakyti, o valstybės pareigos nubausti už padarytą nusikalstamą veiką įgyvendinimas teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu. Tai reiškia, kad baudžiamoji atsakomybė tapatinama su baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimu. Įgyvendinimo momentas yra baudžiamosios atsakomybės pradžios momentas. Dėl to baudžiamoji atsakomybė laikoma procesu, kurio metu valstybė taiko tam tikras priemones, o kaltininkas jas kenčia. Atitinkamai baudžiamosios atsakomybės turinys – tai tos priemonės, kurias taiko valstybė ir kenčia kaltininkas. Kaip teigia A. Barauskaitė, „nuo baudžiamosios teisės neatskirama baudžiamojo proceso teisė, pagal kurią dar atliekant ikiteisminį baudžiamosios bylos tyrimą gali būti taikomos procesinės prievartos priemonės, todėl baudžiamąja atsakomybe laikytini ir tie suvaržymai, kuriuos asmuo patiria ikiteisminio tyrimo metu <...> baudžiamosios atsakomybės turinio elementas yra ir baudžiamosios procesinės prievartos priemonės <...>, todėl baudžiamoji procesinė prievarta ir baudžiamoji teisinė prievarta teisės požiūriu negali būti vertinama skirtingai“¹¹. Tačiau tokiu atveju baudžiamoji atsakomybė taikoma nesant nuosprendžio, be to, ji gali būti pritaikyta ir nekaltam asmeniui, kai vėliau ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad asmuo nepadarė nusikalstamos veikos.

Požiciją dėl baudžiamosios atsakomybės sampratos yra pateikęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Jo teigimu, baudžiamojoje teisėje reikšmingi du momentai – nusikalstamos veikos padarymas ir sankcijos pritaikymas¹². Tačiau teismas nepaneigia nė vienos iš anksčiau minėtų pozicijų. Teismo sprendime teigiama, kad baudžiamoji atsakomybė siejama su asmens pripažinimu kaltu ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimu. Taigi remiantis teismų praktiką baudžiamoji atsakomybė sietina su pasmerkimu, tačiau ar baudžiamoji atsakomybė yra vien pasmerkimas, ar apima ir pareigą atsakyti už pa-

9 Barauskaitė, A. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 78–79.

10 Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 40.

11 Barauskaitė, A., *op cit*, p. 75–79.

12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-280/1999. *Teismų praktika*. 2000, 12.

darytą nusikalstamą veiką, atsirandančią dar iki nuosprendžio – iš teismo sprendimo nustatyti negalima.

Požiūrių įvairovė dėl baudžiamosios atsakomybės sampratos keičia ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto skiriamuosius požymius. Jeigu, vienu tyrinėtojų nuomone, atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės galima tik tada, kai šis turi tik pareigą atsakyti už padarytą nusikalstamą veiką¹³, tai kitų – kai asmuo yra pripažįstamas kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo¹⁴. Šie teiginiai atskleidžia opią baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo problemą. Šiuos požiūrius vienija tik tai, kad baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra baudžiamieji teisiniai santykiai ir tą pripažįsta visi mokslininkai. Esant šiems santykiams kaltinamasis nuteisiamas valstybės vardu, yra baudžiamas ir turi teistumą. Tačiau šių santykių turinys traktuojamas skirtingai. Autorės nuomone, baudžiamoji atsakomybė turi būti apibūdinama kaip teisinių santykių visuma. Kai asmuo pažeidžia teisės reikalavimus, jam atsiranda pareiga už tai atsakyti, t. y. patirti tam tikrą asmeninį, turinį arba kitokį suvaržymą. Taip palaikomas teisių ir pareigų balansas, vykdomas teisingumas. Juk nusikaltimas lieka nusikaltimu, nepriklausomai nuo to, ar kaltininkas nustatytas, ar ne. Šių baudžiamųjų teisinių santykių ypatybė yra ta, kad jie turi būti nustatyta tvarka patvirtinti. Šiuo tikslu vertėtų pasiremti prancūzų kriminologo R. Gacceno mintimis. Jo nuomone, į asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, gali būti du požiūriai: kriminologinis (asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką, įskaitant ir latentinę) ir juridinis (asmuo, kuris įsiteisėjęs teismo nuosprendžiu pripažįstamas padaręs įstatyme uždraustą veiką)¹⁵. Manychiau, kad esant tokiai formulavimui galima būtų padaryti išvadą, kad procesiniai santykiai, atsižvelgiant į jų turinį, negali būti tapatinami su baudžiamaisiais teisiniais santykiais. Kaip teigia J. M. Tkačevskis, atliekami procesiniai veiksmai (iki nuosprendžio įsiteisėjimo) neturi jokio ryšio su baudžiamąja atsakomybe. Šie veiksmai atliekami siekiant nustatyti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Nusikalstamos veikos padarymo momentas siejamas su baudžiamosios atsakomybės pradžia, o baudžiamųjų teisinių santykių buvimo faktas tvirtinamas teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažįstant asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką¹⁶. Procesinė baudžiamoji atsakomybė įgyvendinama esant baudžiamiesiems teisiniams santykiams remiantis procesinėmis normomis ir su materialiąja baudžiamąja atsakomybe nesutampa nei tikslais, nei turiniu¹⁷. Šiuo požiūriu teisinėje literatūroje teisingai teigiama, kad įstatymų leidėjo tikslas – užtikrinti tokį faktinį ir teisinį mechanizmą, kuris leistų greitai ir teisingai nustatyti, ar valstybė konkretaus asmens atžvilgiu turi materialaus (baudžiamąjo teisinio) reikalavimo teisę, bei nurodyti, kaip ši reikalavimo teisė turi

13 Plačiau apie tai žr. Piesliakas, V., 2008.

14 Plačiau apie tai žr. Drakšas, R., 2008.

15 Serratrice-Couttenier, B. L'incidence de la phase préparatoire du jugement pénal sur le droit disciplinaire du travail. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*. 1997, 3: 579.

16 Ткачевский, Ю. М. Понятие уголовной ответственности ее суть и сели. *Право. Вестник Московского университета*. 2000, 6: 5–6 [Tkachevsky, J. M. The concept of criminal responsibility, its essence and purpose. *Right. Bulletin of Moscow University*. 2000. 6].

17 Песлякас, В. Понятие уголовной ответственности. *Teisė*. 1981, 16(1): 12–21 [Pesliakas, V. The concept of criminal responsibility. *Right*. 1981, 16(1)].

būti įgyvendinama¹⁸, ir pabrėžiama, kad Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrina yra netiksli, nes argumentuodama tarp asmens ir valstybės materialaus baudžiamojo teisinio santykio faktą, kaip neva objektyviai žinomą arba esamą, ji iš tiesų omenyje turi viso labo tam tikrą manymą (įtarimą), jog toks santykis egzistuoja¹⁹. Valstybė turi teisę bausti asmenį už padarytą nusikalstamą veiką, tačiau ta pati valstybė *a priori* gali atsisakyti šią teisę įgyvendinti. Valstybė šią teisę įgyvendina per vienintelę instituciją – teismą, tačiau ne bet kada, o tik po to, kai įsiteisėja apkaltinamasis teismo nuosprendis. Asmens baudžiamoji atsakomybė procesiškai pradedama įgyvendinti taikant procesines prievartos priemones arba kitais LR BPK numatytais atvejais, tačiau baudžiamąja teisine prasme baudžiamoji atsakomybė asmeniui nekyla, nes tai įvyksta tik po teismo nuosprendžio²⁰. Štai kodėl Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso legitimavimo remiantis materialiuoju baudžiamuoju teisiniu santykiu koncepcija nepajėgi išspręsti nekaltumo prezumpcijos įgyvendinimo problemos. Jeigu Lietuvos Konstitucinis Teismas baudžiamojo proceso normas vadina materialiajai baudžiamajai teisei tarnaujančiomis normomis²¹, tai kalbėdami apie baudžiamąją atsakomybę neišvengiamai susiduriame su baudžiamojo persekiojimo pradžios ir pabaigos momentais. Siūloma baudžiamąją atsakomybę ir baudžiamąjį persekiojimą sugretinti kaip tikslą ir priemonę²².

2. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ir baudžiamasis persekiojimas nekaltumo prezumpcijos principo sandūroje

Apie asmens atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės kalbama tik tuomet, kai konstatuojamas nusikalstamos veikos padarymo faktas. Tai tiesiogiai nurodoma šio instituto normose, pavyzdžiui, „padaręs nusikaltimą asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu <...>“ (BK 37 str.). Teisine prasme žodžių junginys „padaręs nusikaltimą“ reiškia asmens kaltės konstatavimą. Konstitucijos normoje lakoniškai pažymėta – asmens kaltumo arba nekaltumo klausimas tik teismo rankose. Gilinantis į BK atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės normas peršasi išvada, kad šis teisinis postulatats nepažeidžiamas. Konstitucijoje akcentuotas ir BK 37 straipsniu įtvirtintas imperatyvas – teismo kompetencija atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Tuo tarpu kai kurios BPK normos kelia pagrįstų abejonių, kaip tiksliai jos atitinka pagrindinį teisės aktą. Konstitucija nesuteikia diskrecijos, kuo remiantis būtų nustatytas neteisminės kaltės, kaltumo nustatymo procesas. Abejonių kyla atidžiau pažvelgus į BPK 212 straipsnio 3–8 punktą ir 214 straipsnio 2 dalies normas, reglamentuojančias diskrecinį

18 Goda, G. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*. 1994, 3: 11.

19 Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas. Įtariamojo samprata*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 264.

20 Песлякас, В. *Teisė*, p. 12–21.

21 Lietuvos Konstitucinio Teismo 1996 lapkričio 12d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 112-2558.

22 Козубенко, Ю. В. Уголовное преследование как элемент механизма уголовно – правового регулирования. *Государство и право*. 2008, 2: 108. [Kozubenko, J. V. Prosecuted as a Criminal Element of the Mechanism – Legal Regulation]. *State and Law*. 2008, 2.

baudžiamojo persekiojimo nutraukimą. Pabandykime paanalizuoti kai kurias procesines normas, legitimuojančias ikiteisminio tyrimo subjektų teises ir pareigas. Remiantis BPK 2 straipsniu „prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaiga kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, **kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika**“ (*paryškinta aut.*). Normos konstrukcija leidžia padaryti išvadą, kad prokuroro ir ikiteisminio tyrimo įstaigos pareiga per trumpiausią laiką atlikti tyrimą bei atskleisti nusikalstamą veiką, t. y. jie privalo per trumpiausią laiką *išnagrinėti* tyrimo medžiagą – *išaiškinti esmę, ištyrinėti, apsvarstyti, išanalizuoti* ir tada *atskleisti* – *parodyti* nusikalstamos veikos buvimo faktą, t. y. – savo veiksmų rezultata. Remiantis LR BPK 212 straipsnio 2–8 punktais prokuroras turi teisę nutraukti ikiteisminį tyrimą, tačiau jis pateikdamas išanalizuotą ikiteisminio tyrimo medžiagą neturi teisės priimti sprendimą dėl asmens kaltumo arba nekaltumo; jo pareiga – parodyti nagrinėjimo rezultata. Prokuroro nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą suponuoja mintį, kad jis tą sprendimą priima. Reikia pabrėžti, kad „ikiteisminis tyrimas nutraukiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu, kuris patvirtina prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo“. Ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas „patvirtina prokuroro nutarimą“, tačiau, kaip matyti iš šios formulotės, neturi pirmumo teisės prieš prokuroro sprendimą. Logiškai svarstant, prokuroras pats nagrinėja tyrimo medžiagą, pats parodo to tyrimo rezultata, taip pat jis pats ir priima sprendimą. O tai jau suponuoja išvadą, kad sprendimas – nutraukti ikiteisminį tyrimą ar ne, ir sprendimo argumentai (tyrimo atlikimas) yra vieno žmogaus rankose. T. y. ir argumentų analizė, ir atliktos analizės išvada priklauso nuo vieno asmens. Jeigu ir analizės, ir sprendimo svertai yra vieno asmens rankose, tai ir yra vienašališkas sprendimas. Šiuo atveju ikiteisminiu tyrimu užsiimantis prokuroras atlieka subjektyvų, vienašališką veiksmą. Pagal Konstituciją prokurorai yra teisminės valdžios sudedamoji dalis ir jų negalima tapatinti su teismu. Esminis prokuroro ir teismo konstitucinio statuso skirtumas, kad prokuroras negali vykdyti teismams priskirtų teisingumo vykdymo funkcijų²³. Tokiu prokuroro sprendimu iš esmės asmuo pripažįstamas kaltu, padaręs atitinkamą nusikalstamą veiką, ir baudžiamoji byla faktiškai išsprendžiama. Remiantis tokia nuostata negalima konstatuoti juridinių faktų, sukeliančių materialius teisinius santykius; asmuo atleidžiamas ne nuo baudžiamosios atsakomybės, o nuo baudžiamojo persekiojimo, nes baudžiamasis persekiojimas nebūtinai baigiasi apkaltinamuoju nuosprendžiu²⁴.

Vertėtų pažymėti ir tai, kad baudžiamosios teisės doktrinoje atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės koncepcija remiasi nuostata, jog asmuo atleidžiamas nuo tų pasekmių, kurios sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį. Kaip anksčiau minėta, dėl baudžiamosios atsakomybės turinio yra dvi prieštaringos nuomonės. Jeigu teigiame, kad teismas pripažįsta asmenį kaltu, tai atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas netenka prasmės, kadangi jis susitapatina su atleidimo nuo bausmės institutu. Jeigu teigiame, kad atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės – tai atleisti nuo visų padari-

23 Lietuvos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289.

24 Ažubalytė, R., p. 18.

nių, kurie visi sykiu sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį, t. y. asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, atleisti nuo jo pasmerkimo valstybės vardu, kai oficialiai jis būtų pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo ir priimtas atitinkamas apkaltinamasis nuosprendis, atleidžiant jį nuo bausmės paskyrimo ir nuo teistumo. Taigi galima konstatuoti, kad pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas. Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuosprendyje, kuriuo asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ir nutraukiama baudžiamoji byla, sprendimas kaltinamąjį pripažinti kaltu nepriimamas²⁵.

Kalbiniu semantiniu požiūriu žodžių „pripažinti kaltu“ vidinis loginis turinys reiškia, kad išsiaiškinus nustatoma, jog konkretus asmuo nusipelnęs (arba ne) bausmės²⁶. Tai tam tikras procesas, kurio metu vertinamos bylos aplinkybės ir daroma išvada, kad tai yra visi nusikalstamos veikos sudėtį sudarantys objektyvūs ir subjektyvūs požymiai. Šių požymių buvimą (arba nebuvimą) remiantis BPK 20 straipsnio 2 dalimi konstatuoti gali tik teismas (ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas arba teismas, kurio žinioje yra byla). Taigi veiksmas „pripažinti kaltu“ yra daugialypis procesas, trunkantis atitinkamą laiką, susidedantis iš dviejų segmentų. Pirmasis segmentas apima įrodymų vertinimą, antrasis – sprendimo priėmimą. Jeigu šiame procese dalyvauja teismas, tai nekaltumo prezumpcijos principo trūkumas kompensuojamas užtikrinant asmens teisę į teisingą teismą²⁷. Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, jog Konvencijos 6 straipsnio reikalavimą atitinka tik toks teismas ir teisėjas, kuris turi savarankišką ir veiksmingą procesinę kompetenciją: nuosekliai išnagrinėti visas su nagrinėjamu klausimu susijusias faktines aplinkybes, išanalizuoti ir įvertinti teisinius nagrinėjamo klausimo aspektus, visą faktinę ir teisinę situaciją vertinti remdamasis proporcingumo principu²⁸. Teisės į teisminę gynybą veiksmingumą lemia ir teisinis arba faktinis paties žmogaus galėjimas laiku bei kvalifikuotai kreiptis į teismą, ir teismo (teisėjo) kompetencija bei pasiryžimas tinkamai įgyvendinti savo, kaip institucinio Konstitucijos ir žmogaus teisių apsaugos garanto, vaidmenį procese²⁹. Remiantis šiais imperatyvais būtina skirti ikiteisminio tyrimo teisėjo savarankišką procesinę kompetenciją, ir *de jure*, ir *de facto* galinčią nuosekliai ištirti bei įvertinti visas nagrinėjamą klausimą liečiančias faktines aplinkybes, visapusiškai išanalizuoti teisinius sprendžiamo

25 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamąjį proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*. 2003, 19: 210.

26 *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-01]. <<http://lkz.mch.mii.lt/zodynas/visas.asp>>.

27 Reikia pažymėti, kad principo „teisės į teisingą bylos nagrinėjimą“, įtvirtinto Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnyje, turinys sudarytas iš daug sudedamųjų elementų: teisės į teismą, lygiateisiškumo ir rungtyniškumo principų, teisės tylėti, teisės nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save, teisės bendrauti su savo advokatu, teisės asmeniškai ir efektyviai dalyvauti teismo procese bei teisės į pagrįstą teismo sprendimą. Apie tai plačiau žr.: Štarienė, L. *Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnyje, pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-01]. <http://tm.infolex.lt/?item=stras_publ>.

28 Europos Žmogaus Teisių Teismo 1981 m. birželio 23 d. sprendimas byloje *Le Compte, Van Leuven ir De Meyere prieš Belgiją (Le Compte, Van Leuven et De Meyere c. Belgique, arrêt du 23 juin 1981, série A n° 43)*.

29 Merkevičius, R., p. 292.

klausimo aspektus, taip pat įgyvendinti sprendimo priėmimą savo nuožiūra. Sistemine – logine bei lyginamuoju aspektu įvertinus LR BPK ikiteisminio tyrimo nutraukimo formuluojančias nuostatas akivaizdu, kad bylos duomenis vertina bei sprendimą priima viena institucija – prokuroras. Lietuvos valstybėje žmogaus teises ir laisves garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija. Remiantis tuo, kad būtent Konstitucija yra pagrindinis ir svarbiausias teisės aktas, kuriam iš esmės turi paklusti visos kitos teisės normos, tarp jų baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso, autorės nuomone, įstatymo leidėjui siūlytina procesinius teisinius santykius sureguliuoti taip, kad tik teismas galėtų priimti sprendimą atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ar ne.

Išvados

1. Baudžiamajame įstatyme įtvirtinti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutai, realizuojami baudžiamojo proceso normomis. Įgyvendinant įstatymo leidėjo aprašomus atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir sąlygas iškyla aiškių Baudžiamojo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso normų prieštaravimų. Tokią situaciją lemia baudžiamosios atsakomybės turinio interpretavimo ypatumai.

2. Dabartinis diskrecinis baudžiamojo persekiojimo nutraukimo reglamentavimas nereabilituojančiais pagrindais ignoruoja Konstitucijoje įtvirtintą nekaltumo prezumpcijos principą. Todėl siekiant tinkamos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo procesinės formos įstatymų leidėjui būtina procesinius teisinius santykius sureguliuoti taip, kad priimti sprendimą dėl asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galėtų tik teismas.

3. Nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimo trūkumas, atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ikiteisminio tyrimo stadijoje, teismo jurisdikcijos priemonėmis kompensuojamas užtikrinant asmens teisę į teisingą teismą.

Literatūra

- Ažubalytė, R. Diskrecinio baudžiamojo persekiojimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės santykis. *Jurisprudencija*. 2006, 1(79).
- Baranskaitė, A. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
- Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.
- Favoreu, L. *La Cour de Cassation, le Conseil constitutionnel et l'article 66 de la Constitution*. Paris: AJDA, 1986.
- Goda, G. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*. 1994, 3.
- Головко, Л. В. *Альтернативы уголовному преследованию в современном праве*. Санкт-Петербург: Юридический центр пресс, 2002 [Golovko, L.V. *Alternatives to Prosecution in Modern Law*. St. Petersburg: The Legal Center Press, 2002].
- Козубенко, Ю. В. Уголовное преследование как элемент механизма уголовно – правового регулирования. *Государство и право*. 2008, 2 [Kozubenko, J. V. Prosecuted as a Criminal Element of the Mechanism – Legal Regulation. *State and law*. 2008, 2].
- Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-01]. <<http://lkz.mch.mii.lt/zodynas/visas.asp>>.

- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
- Lietuvos Respublikos baudžiamoji proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-280/1999. *Teismų praktika*. 2000, 12.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamąjį proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*. 2003, 19.
- Lietuvos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso 195 straipsnio 5 dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289.
- Lietuvos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių išlikusių nekilnojamąjį turtą atstatymo ir tvarkos sąlygų“ 8 straipsnio 5 dalies ir 19 straipsnio 1 dalies normų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 112-2558.
- Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas. Įtariamąjo samprata*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
- Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
- Песлякас, В. Понятие уголовной ответственности. *Teisė*. 1981, 16(1) [Pesliakas, V. The Concept of Criminal Responsibility].
- Serratrice-Couttenier, B. L'incidence de la phase préparatoire du jugement pénal sur le droit disciplinaire du travail. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*. 1997, 3.
- Štarienė, L. Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnyje, pobūdis, vieta, ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-01]. <http://tm.infolex.lt/?item=stras_publ>.
- Ткачевский, Ю. М. Понятие уголовной ответственности, ее суть и цели [Ткачевский, Ю. М. The concept of criminal responsibility, its essence and purpose]. *Право. Вестник Московского университета*. 2000, 6.
- Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY: THE PROBLEMS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRESUMPTION OF INNOCENCE PRINCIPLE

Iveta Vitkute Zvezdiniene

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article deals with the problems of the procedural implementation of the exemption from criminal liability. The methods of systematic analysis, comparison and synthesis are applied for the investigation of the debate on the exemption from criminal responsibility and the arguments for the procedural legal implementation of this institute in certain stages (pre-trial investigation) of criminal proceedings. The hypothesis of the article is that the exemption of a person from criminal responsibility in the pre-trial stage ignores the presumption of innocence principle. In the article a strong emphasis is put on the content of the*

presumption of innocence principle, and, given the urgency of the problem, the analysis of the implementation of the institute of the exemption from criminal liability in the pre-trial stage. It is considered whether the prosecutor's discretionary (optional) termination of the pre-trial investigation established in Article 212 Paragraph 1 Item 3-8 of the Criminal Code does not violate the innocence principle. The concept of criminal liability and the understanding of its content are discussed in the article. The analysis allows to draw a conclusion that the existing criminal legal and criminal procedural laws are regulated in such a way that if a person is exempted from criminal liability in the pre-trial stage and the grounds and motives for the exemption of criminal liability are recorded in the procedural documents, the presumption of the innocence principle is ignored. The author suggests to settle the procedural legal relationships in a way that only a court could decide whether to exempt a person from criminal responsibility or not. At present, the provisions of Article 212 Paragraph 1 Item 3-8 of the Criminal Code unduly extend the discretion of the prosecutor.

Keywords: *exemption from criminal liability, criminal liability, the presumption of innocence.*

Iveta Vitkutė Zvezdinienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamosios teisės bendroji dalis: teorinės baudžiamosios atsakomybės problemos.

Iveta Vitkute Zvezdiniene, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer. Research interests: general part of criminal law, theoretical problems of criminal liability.